

Anker Gemzøe og Mogens Pahuus

Kaj Munks digtning og livssyn

Aalborg: Aalborg Universitetsforlag 2019. 397 s. ISBN: 9788772102665

Sophie Wennerscheid

Lektor i nordisk litteratur på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet.

Hun har publiceret bøger og artikler om Søren Kierkegaards forfatterskab, begrepet kraft i nordisk litteratur og science-fiction-litteratur og -film. Hun er aktuell med boken *Sex machina. Zur Zukunft des Begehrens* (2019), som dreier seg om forestillinger om teknologi, kropp og begjær.

sophie.wennerscheid@hum.ku.dk

Kaj Munk, som af de fleste i Danmark er kendt som ”digterpræst og modstandsmand”, er endnu i dag en omstridt figur. Mange af hans litterære tekster, prædikener og avisindlæg er præget af en skarp kritik af demokratiet og en glødende begejstring for den viljestærke mand, der ikke vejer og tvivler, men handler. Men da Munk som følge af sin resolute protest mod den tyske besættelsesmagt den 4. januar 1944 blev myrdet af den nazistiske Peter-gruppe, blev han et prominent offer for netop den ideologi, der skånselsløst rydder det af vejen, som hindrer dens fremmarch.

I deres nye monografi, *Kaj Munks digtning og livssyn*, gør Anker Gemzøe og Mogens Pahuus grundigt rede for mange af de ambivalenser, der præger Kaj Munks liv og værk. På næsten 400 sider giver bogen et nuanceret indblik i Munks omfangsrige, om end ujævne, forfatterskab og gør op med en Munk-forskning, der ofte har taget parti i stedet for sagligt at beskæftige sig med brydninger og skred i hans produktion.

At den nye bog om Munk åbner læsernes øje for netop disse spændinger, har vi ophavs-mændenes grundige nærlæsninger at takke for. Anker Gemzøe, professor emeritus i dansk ved Aalborg Universitet, og Mogens Pahuus, professor emeritus i anvendt filosofi samme sted, er anerkendte eksperter på deres område og har længe været tilknyttet *Kaj Munk Forskningscentret* på Aalborg Universitet. I deres arbejde med bogen har de gjort brug af hidtil upubliceret arkivmateriale fra *Kaj Munk Arkivet* og dermed bidraget til en nyvurdering af kontroversielle, omdiskuterede spørgsmål om teksternes datering og deres placering i den politisk-historiske kontekst.

Kaj Munks digtning og livssyn følger Kaj Munks værk kronologisk og er inddelt i fire hovedkapitler. Det første, forholdsvis korte kapitel drejer sig om Munks ungdomsværker: tidlige digte, de religiøse versdramaer *Pilatus* og *Samson* og diktatordramaet *Willi Kuhn i Donland*, senere omarbejdet og publiceret under titlen *Operationen*. På den måde bliver

grundakkorden i Munks værk hørbar: Bastonen dannes af trosspørgsmålet og suppleres med spørgsmålet om magt og styrke. At teksterne derfor rummer en vis dissonans, er let at forstå.

Derefter følger den omfangsrige anden del, der fokuserer på Munks gennembrudsfase i 1920'erne, med centrale dramaer som kongespillet *En Idealist* og mirakelspillet *Ordet*. Del 3 belyser Munks udvikling hen mod offentlig meningsdanner med stærk interesse for problemdebatterende dramatik. Det kommer bl.a. til udtryk i historiespillet *Cant* og i det samtidsaktuelle politiske skuespil *Han sidder ved Smeltingediglen*. I bogens afsluttende fjerde del undersøger Gemzøe og Pahuus bl.a. Munks omstridte taler fra sommeren 1940, hvor han trods al kritik af besættelsen hylder Hitler som ”en af Verdenshistoriens største Skikkelser”. Kontrapunktet dannes af hans mere og mere kritiske holdning mod figuren ’den hensynsløse diktator’, en holdning, som afspejler sig i den korte femakter *Niels Ebbesen*, men også i selvbiografien *Foraaret saa sagte kommer*.

Bogens sidste del slår på denne vis en fin bro tilbage til kapitel 1. Med deres analyse af *Niels Ebbesen* viser Gemzøe og Pahuus, at Munk har skiftet perspektiv. Det hidtidige ideal om kraftfuld selvudfoldelse viger for besindighed og resolut handling, dog ikke af princip, men snarere blot, når situationen kræver det. Figuren, der kropsliggør dette nye ideal, er frihedshelten Niels Ebbesen, der konfronteres med undertrykkelse og fremmedherredømme i 1340'erne, hvor Danmark var blevet besat af en holstensk krigsmagt, og som dermed danner en tydelig parallel til den samtidige situation med et Danmark under tysk besættelse. Det særlige ved dramaet, som Munk tilegner ”vort unge Mandskab af 9. april”, er, som Gemzøe og Pahuus overbevisende gør opmærksom på, at den type af viljebestemt magtmenneske, der her er repræsenteret af grev Gert, og som tidligere var blevet karakteriseret som positiv i mange af Munks skuespil, nu viser tydelige negative træk. De ”hyldestord til diktaturet, som Kaj Munk selv havde tegnet sig for som offentlig profet og i stykker som Willi Kuhn i Donland” (305), bliver nu demaskeret som vildledende.

Det, som binder bogens forskellige analyser sammen, er forfatterernes overbevisning om to modsætningsfulde idealer, som de mener går igennem hele Munks værk, og som Munk i 1927 selv har formuleret som sit livs ledetråd, det ”at være stærk” og det ”at være god”. Disse to idealer udfolder Gemzøe og Pahuus ved hjælp af livsfilosofiske begreber: På den ene side er der tale om et humanistisk præget styrkeideal, der går ud på selvudfoldelse og virketrang, og på den anden side har vi at gøre med et mere kristent præget godheds- eller kærlighedsideal, der ytrer sig i optagethed af andre menneskers velfærd.

Denne livsfilosofiske approach, hvis grundlæggende struktur allerede findes i Pahuus' bog *Selvudfoldelse og selvhengivelse: Livssynet hos Henrik Ibsen og Henrik Pontoppidan* fra 1995, videreudvikles nu til Gemzøe og Pahuus' fælles approach, som de karakteriserer som ”en historisk, fænomenologisk og eksistentiel tilgang” til litteratur. En tilgang, der ifølge de to forfattere er i tradition med Sven Møller Kristensens ”helhedssyn på litteratur” (14), som denne havde formuleret i sin bog *Digtning og livssyn* (1959).

Når Gemzøe og Pahuus ”genbruger” Møller Kristensens titel, signalerer de selvbevidst en meget traditionel, for ikke at sige lidt ”outdated”, forståelse af litteratur og litteraturvidenskab. Litteraturen betragtes som vellykket, når den formidler en gedigen indsigt i en forfatters verdenssyn og vidner om hans evne til at gengive det med æstetiske virkemidler. Og litteraturvidenskabeligt arbejde betragtes ligeledes som vellykket, når det formidler indsigt i denne indsigt. Da Gemzøe og Pahuus gør netop det, kan bogen ifølge deres egen definition kaldes vellykket. Og det er den uden tvivl også. Men trods alt bevirker de to forskeres ”sympatisk[e] tilbagevenden til klassiske forskningsmæssige dyder”, som Erik Skyum-Nielsen formulerer det i sin indsigtfulde anmeldelse af bogen i *Information*, en vis begrænsning af perspektivet.

Selvom Gemzøe og Pahuus funderer deres Munk-udlægninger i mellemkrigstidens politiske kontekst, dominerer nemlig deres blik på individet Munk og hans angiveligt subjektive livssyn. Det medfører, at den politisk-historiske kontekst bare betragtes som værkenes ”åndelige baggrund”, men ikke som en sprogligt formidlet diskurs, teksterne står i intertekstuel vekselvirkning med. Et problem, der kunne have været afhjulpet, hvis forfatterne havde suppleret deres livsfilosofiske metode med en mere kontekstorienteret metode såsom f.eks. nyhistorisme. Da de ikke gør det, resulterer det i, at både Munks begejstring for den stærke mand og hans kristne godhedsideal betragtes som modsætningsfulde individuelle personlighedstræk, der kan føres tilbage til enten medfødte egenskaber eller personlige oplevelser.

Men hvad nu hvis begge disse ”idealer” indgik en ”uhellig alliance”, der ikke har sin grund i Munks personlighed, men i en modernitetskritisk konservatisme, der var meget udbredt i mellemkrigstidens Danmark og ikke mindst i den danske folkekirke? Gemzøe og Pahuus udelukker ikke denne læsning, men de gør heller ikke meget for at fremme den. De er i fagkyndig og frugtbar dialog med de vigtigste Munk-forskere, men om mellemkrigstidens diskurser og stridigheder læser vi ikke noget nyt. At inddrage forskningsresultater fra f.eks. Christian Egander Skovs bog *Konservatisme i mellemkrigstiden* (2016), Jesper Vaczy Kraghs studie *Kampen om Livsanskuelse* (2005) eller Erik Thostrup Jacobsens allerede lidt ældre bog *Som om intet var hændt: Den danske folkekirke under besættelsen* (1991), mener jeg er uundværligt ikke bare for forståelsen af Munks værk, men også for forståelsen af værkets aktualitet og betydning i dag, hvor nykonservative og antidemokratiske tendenser i hele Europa bliver populære igen.